

Ben Bir Başkasıdır: Kişilerarasında Kimlik İnşası*

Abdurrahman YALÇI**

Atıf/Cite as: Yalçı, Abdurrahman. "Ben Bir Başkasıdır: Kişilerarasında Kimlik İnşası". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2022), 36-59.

Öz: İnsanın gözlerini açtığı dünya, başkaları tarafından tasarlanan ve herhangi bir boşluk bulundurmayan bir toplumsallık içermektedir. Giyim tarzından yeme içme pratiklerine kadar her alanda değer yüklü bir durumla karşılaşmaktadır. Kişilerarası yaşam, bilişsel ve duyuşsal anlamlandırma dünyası olarak işlerin nasıl yapılması gerektiğine dair sunduğu davranışsal reçeteler ile devamlılık kazanmaktadır. İlk anlarından itibaren birey, gündelik etkileşimlerle ilişki içerisinde düşününsel bir sürece dâhil olmakta; kaçınılmaz biçimde yer aldığı sosyalleşme süreçlerinde bir değer/değerlendirme yaklaşımı edinmektedir. Kendisine yönelik kavrayışı, aldığı veya alması muhtemel kabul ve retler üzerinden, kişilerarası bir zemine bağlı şekillenmekte; benlik algısıyla birlikte yaşam politikasının sınırları belirlenmektedir. Benlik değeri, gündelik hayattaki onanma doğrultusunda artıp azalmakta; kimlik, ötekilerle gerçekleşen etkileşim içerisinde inşa edilmektedir. Söz konusu inşa faaliyeti gündelik hayatın öğrenilme süreciyle paralel gelişmektedir. Kim olduğumuz, kim olarak bildiğimizden bağımsız değildir. Bu çerçevede çalışmamız, etkileşimci geleneğin kuramsal perspektifini kullanmakta ve kimliği, sosyalizasyonun dinamik boyutu üzerinden işlerin yapılış biçimi ile ilgili bir pratik şekilde değerlendirmektedir. Böylelikle kişilerarasındaki bu dinamik inşa faaliyetinin genel bağlamı betimlenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Benlik, Gündelik Hayat, Kişilerarası.

I is Someone Else: Interpersonal Identity Construction

Abstract: The world in which people open their eyes includes a sociability designed by others and without any gaps. A value-laden situation is encountered in every field, from dressing style to eating and drinking practices. Interpersonal life, as the world of cognitive and affective signification, gains continuity with the behavioral prescriptions it offers about how things should be done. From the very first moments, the individual is incorporated in a reflexive process in

* Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Mustafa MACİT danışmanlığında Abdurrahman YALÇI tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Merkez, Kars, ayalcia@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6375-0701

relation to daily interactions; it takes a value/evaluation approach in the socialization processes in which it inevitably takes place. His/her understanding of himself/herself is shaped by the acceptances and rejections s/he has received or is likely to receive, depending on an interpersonal basis. Along with the self-perception, the boundaries of life policy are determined. Self-worth increases and decreases in line with the approval in daily life; Identity is constructed in the interaction process with others. The construction activity develops in parallel with the learning process of daily life. The question of who we are is not independent of who we are known. In this framework, our study uses the theoretical perspective of the interactionist tradition and evaluates identity as a practice related to the way things are done through the dynamic dimension of socialization. Thus, the general context of this dynamic interpersonal building activity is thought to be explained.

Keywords: Identity, Self, Everyday Life, Interpersonal.

أنا شخص آخر: بناء الهوية بين الأشخاص

المخلص: إن العالم الذي يفتح الناس فيه أعينهم يشمل على مجتمع أنسي صممه الآخرون، ولا يحتوي على أي ثغرات. يتم مواجهة موقف مليء بالقيمة وذلك في كل المجالات، من أسلوب ارتداء الملابس إلى ممارسات الأكل والشرب. فالحياة بين الأشخاص في عالم فيه الدلالات المعرفية والعاطفية، تكتسب استمرارية مع الوصفات السلوكية التي تقدمها حول كيفية القيام بالأعمال. فمنذ اللحظات الأولى يشارك الفرد في عملية انعكاسية تتعلق بالتفاعلات اليومية، ويأخذ نهج القيمة/ التقييم في عمليات التنشئة الاجتماعية التي تحدث بدون أدنى شك. ويتشكل فهمه لنفسه من خلال عمليات القبول والرفض التي تلقاها أو من المحتمل أن يتلقاها، اعتماداً على أساس العلاقات الشخصية، وبالتالي فإنه يتم تحديد إطار سياسة الحياة جنباً إلى جنب مع التصور الذاتي للشخصية. وتزداد القيمة الذاتية وتنقص تماثياً مع الموافقات في الحياة اليومية، وتبني الهوية بالتفاعل مع الآخرين، ويتطور نشاط البناء هذا بالتوازي مع عملية التعلم في الحياة اليومية. فإننا نحن لسنا مستقلين عما نُعرف به، يركز عملنا في هذا الإطار على دور الآخرين في بناء الهوية، إذ إن بناء الهوية تكون كممارسة مرتبطة بالطريقة التي تتم بها الأمور من خلال البعد الديناميكي للتنشئة الاجتماعية.

الكلمات المفتاحية: الهوية ، الذات ، الحياة اليومية ، العلاقات الشخصية

GİRİŞ

“Chuang Tzu düşünde bir kelebek olduğunu gördü, ama uyandığında, düşünde kendini bir kelebek olarak gören bir insan mı, yoksa düşünde kendini bir insan olarak gören bir kelebek mi olduğunu bilemedi.”¹

Yakın dönem sosyal bilimlerin müşterek bir konusu olan kimlik, bireysel-kimliğin (*self-identity*) modernliği hakkındaki tartışmalardan toplumsal cinsiyetin feminist yapı-bozumuna kadar geniş bir bağlamda ele alınmaktadır.² Özellikle çağdaş yaşamın tartışmalı meselelerine dair bir açıklama, kavrama ve inceleme yapmayı mümkün kılan bir prizma işlevini üstlenmektedir. Toplumsal analizin gündeminde

¹ H. A. Giles'dan akt. J.L. Borges-A.B. Casares, *Olağanüstü Masallar*, çev. E. Akça (İstanbul: Mitos Yayınları, 1993), 28.

² Richard Jenkins, *Social Identity* (Abingdon: Routledge, 2008), 28.

yer alan mevzular artık kimlik ekseninde dönen söylemin uzağına düşmemek adına yeniden ele alınmaktadır.³

Kimliğin (identity) semantik tarihine bakıldığında Latince *özdeşlik/aynılık* anlamını ifade eden *idem* kökünden geldiği görülmektedir.⁴ Fakat bir kişinin/şeyin özdeşliği aynı zamanda bir farklılığı içerir. Bir kişinin kim ve bir şeyin ne olduğu, bir aynılık ile birlikte kişiyi/şeyi farklı kılan özellikleri gerektirmektedir. Örneğin sizi Müslüman, erkek vb. yapan şey; Katolik, kadın vb. olmayışınızdır.⁵ Bu noktada aynılığın neyi içerdiği ve insanı başkası değil de kendisi yapan, kendiliğinin sınırlarını belirleyen, farklılığını gösteren unsurlar sorgulanmakta; kimlik, farklı yönleri vurgulanarak çeşitli açılardan ele alınmaktadır.⁶ Söz konusu yaklaşımlar, kimlik tanımlarıyla birlikte kimlik tasniflerine de yansımaktadır. Fakat genellikle kişisel ve sosyal olmak üzere kimlik tasnifinde ikili bir kategorizasyon ön plana çıkmaktadır.⁷ Kişisel kimlik, bireyin biyolojik özellikleri gibi özel vasıflarına işaret eder. Bireyi başkalarından ayıran nitelikler bütününe içine alan kişisel kimlikte, nev-i şahsına münhasır bir durum söz konusudur. Sosyal kimlik ise bireyin dinsel, siyasal, etnik, cinsel, ekonomik vb. gruplardaki aidiyeti ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda sosyal kimlik, aynı gruptaki diğer üyelerle paylaşılan kolektif kimliktir.⁸

Kimlik, bireyin bazı özellikleriyle tanımlanmasına imkân sağlamakta, başkası tarafından bireysel bir varlık kabul edilmeye somut bir gerçeklik kazanmaktadır.⁹ Etkileşimde bulunan birey için bir onay ve konumlandırma içermektedir. Bireyin kendisini biri/bir şey görmesinin en azından birkaç kişi tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Çevresindekiler onu bir kişi/şey konumunda görüp onaylamazsa geçerli bir kimlikten söz etmek mümkün olmayacaktır. Fakat bireyin kendisine yönelik algısını salt algılanma temelinde yorumlamamak gerekir. Bu bağlamda Erikson, kişisel kimliği iki algı ile temellendirmektedir: (a) bireyin kendi aynılığına ve sürekliliğine dair algısı, (b) başkalarının kişinin aynılığını ve sürekliliğini tanmasına yönelik geliştirilen algı.¹⁰ Yaklaşımı Erikson'un kimlik formülasyonuna benzeyen Castells ise kişisel kimlikten çok kolektif kimliğe odaklanmaktadır. Kimliği anlam

³ Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Y. Alogan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005), 173-174.

⁴ Phillip Gleason, "Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih", çev. F. Mollaer, *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, ed. F. Mollaer (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 23.

⁵ Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*, çev. İ. Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 334.

⁶ Bhikhu Parekh, *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World* (Red Globe Press, 2008), 8.

⁷ Fazlı Polat, "Kültürel Kimlikten Ulusal Kimliğe: Kırgızistan Örneği", *Kimlik ve Din*, ed. A. Özbolat, M. Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 170.

⁸ Asım Yapıcı, "Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet", *Kimlik ve Din*, ed. A. Özbolat-M. Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 41.

⁹ Şahin Özçınar, "Varoluşçu Felsefede Bireysellik ve Kimlik", *Kişi, Kişilik ve Kimlik*, ed. S. Yazıcı, S. Coşkun (İstanbul: Divan Kitap, 2014), 105.

¹⁰ Erik H. Erikson, *Identity Youth and Crisis* (New York: W.W. Norton&Company, 1968), 50.

kaynağı olarak göstermekte, kimliklerin egemen kurumlardan kaynaklansalar bile ancak bireyler tarafından içselleştirildiği, kendi anlamlarını bu içselleştirmeden yola çıkarak inşa ettikleri zaman kimlik haline gelebileceğini ifade etmektedir.¹¹ Kimliğin algı ile söz konusu ilişkisi, statik bir şekilde betimlenmesini soruna dönüştürmektedir. Çünkü bireyin gündelik hayatını belirleyen sosyal süreçler, kim olduğuna yönelik tanımlamaların değişmesine yol açmaktadır.¹² Dolayısıyla toplumsal, grup, ortam ve durum temelinde gerçekleşen tanımlamalar, kimliğin değişmez bir sahiplik biçiminde görülmesini haklılaştırmamaktadır.¹³

Kimlik, sabit ve değişmez görülen bir anlayışın aksine, günümüzde daha çok bir *oluş* sürecini içerecek şekilde kabul edilmektedir.¹⁴ Bu durum özellikle post-modernizmin etkisi altında gelişen literatürde, kimliğin akışkan, değişken, çeşitli ve parçalı yapısını vurgulamak için sıklıkla kullanılmakta,¹⁵ paradigma bu doğrultuda değişmektedir. Örneğin Bauman, Lasch'a atıfta bulunarak, günümüz dünyası için rağbet gören kimliklerin, "giysi değiştirir gibi benimsenebilen ve çıkarılıp atılabilen" kimlikler olduğunu, seçimlerin kişi için artık herhangi bir bağlılığa işaret etmediğini, hatta seçme özgürlüğünün pratikte bağlayıcı bir seçimden kaçınmaya vardığını söylemekte;¹⁶ kimliği bireyselleşme temelinde ele almaktadır.

Bireyselleşme, çoğunlukla bir belirlenme durumundan kurtulma şeklinde görülmektedir. Burada artık bireyin, miras alınan, atfedilen ve doğuştan edinilen bir durum üzerinden bir toplumsal karaktere sahip bulunmaması söz konusudur. Kimlik bu temelde verili bir gerçeklikten çıkmakta, bireysel bir göreve dönüşmektedir. Böylelikle *toplumsal belirlenimin* yerini *öz-belirlenim* almaktadır. Kimliğin özelleşmesi, sosyal otoritelerin dağılması, değer mesajlarının çokselsliliği ve dünyanın parçalı görünümü ile bir belirsizlik kaynağı yaratan bu post-modern zeminde; her şey tekrar ve ayrı ayrı bir müzakerenin konusu olarak gündeme getirilmektedir.¹⁷

Gündelik hayatın geleneksel çerçevesinin ortadan kalkmasıyla birlikte bireyler artık rasyonel seçimlerinin ürünü etkileşim ağlarında yer almaktadırlar. Gündelik hayatın değişen hikâyesi gibi kimliği meydana getiren süreçler de bir değişim yaşamaktadır. Fakat miras alınan değerlerin ortadan kalkmasından ziyade

¹¹ Manuel Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür-Kimliğin Gücü II*, çev. E. Kılıç (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006), 12-13.

¹² R. Brubaker-F. Cooper, "Kimlik'in Ötesine Geçmek", çev. K. Kelebekoğlu, *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, ed. F. Mollaer (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 433.

¹³ Orhan Gökçe, "Avrupa'da Türk Kimliği", *Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmî Kongresi*, haz. Y. Hacıoğlu (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1995), 109.

¹⁴ Lori Peek, "Becoming Muslim: The Development of a Religious Identity", *Sociology of Religion*, 66/3, (2005), 217.

¹⁵ Brubaker-Cooper, "Kimlik'in Ötesine Geçmek", 418.

¹⁶ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, 183-184.

¹⁷ Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, 158-279.

parçalanması söz konusudur.¹⁸ Kendi kimliklerini icat eden/etmek zorunda kalan post-modern birey, Levi-Strauss'un brikolaj¹⁹ kavramı çerçevesinde ele alınabilecek bir tarzda, birbirleriyle çelişse dahi farklı kaynaklardan farklı kimlikleri kendi bütünlüğünde bir araya getirebilmektedir. Bu noktada arzu ve ihtiyaç daha geniş bir toplumsal boyut açarak kişiyi kendisiyle özdeşlikten çıkarmakta, birey tarafından arzu ve ihtiyaçların gerçekleşmesi için gerekli koşullar esas alınmaktadır.²⁰ Artık *bireysel beka* haricinde ne varsa kötü bir yatırım görülmektedir. Şeylerin akıllıca kullanım biçimi, bireye hizmeti ile aynı doğrultuda değerlendirilmekte; her şeyden potansiyel hazzını hemen şimdi/burada sunması beklenmektedir.²¹ Böylelikle kimlikler bağlamın etkisiyle bir kolaj, *hem o hem de o* biçiminde inşa edilmektedir.

Geleneksel anlamda miras alınan aidiyetler, eylemleri sınırlayıp ve onaylama gücüne sahiptir. Günümüzde ise sadece kişinin eylemlerine değil, eylemlerini sınırlayan çerçeveye yönelik bir değişim söz konusudur. Amaçların yanı sıra, bizzat insan etkinliğinin yapısı yeni bir hüviyete bürünmüş durumdadır.²² Bilhassa kimliğin *everything goes* (her ne olursa gider) mottosuyla betimlenen çoğulcu yapısı sık sık vurgulanmakta, kimliğin inşasının bireyler için artık bir zorunluluk halini aldığı belirtilmektedir. Kimliğin net bir biçimde tanımlanmasını ve devamlılığını sağlayan asli sebeplerin yaşadıkları güç kaybı; kimlik inşasını, bireylerin kendi zekâlarına ve sahip oldukları araçları kullanabilme kabiliyetlerine devretmektedir. Bu sebepten kimlik tanımlaması birey için her zamankinden daha önemli bir niteliği barındırmaktadır. Kimliğinin elde edebileceği en iyi kimlik olup olmadığını ve ona en yüksek doyumunu sağlayıp sağlamayacağını bilmeyen bireyin kimliğini inşa etmesi, durdurulamaz bir deneyim şeklini almaktadır.²³

Kimlikler artık bir hareket/akış içerisinde şekillenmekte; bireysel hikâyeler öteki hikâyeleri deneyimlemekle (dolaylı/dolaysız), daima olumsal, geçiş halinde, hedefi ve sonu bulunmayan bir biçim almaktadır.²⁴ Gündelik etkileşimlerde artık bir tek fikir ve değerler cemaatine maruz kalma ihtimali azalmış bulunmaktadır. Sonsuz ihtimaller arasında sabit bir pozisyonda bulunmak, cezbedici özelliğini yitirmekte; kimlik inşasında ihtiyaç duyulan farklılıkların tutarlılığı konusu bir soruna dönüşmektedir.

¹⁸ Iain Chambers, *Göç, Kültür, Kimlik*, çev. İ. Türkmen-M. Beşikçi (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 44.

¹⁹ Brikolajcı, yapacağı şeyi elinde bulunanlarla yapmaya çalışır ve sahip olduğu bütünün bileşimi herhangi bir tasarıyla ilişkili değildir. Dolayısıyla bütünü oluşturan her unsur, belirli bir tip içinde farklı işlemleri gerçekleştirmekte kullanılabilir. Claude Levi-Strauss, *Yaban Düşünce*, çev. T. Yücel (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994), 43.

²⁰ Terry Eagleton vd. *Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın*, çev. Ş. Kaya (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 1993), 38.

²¹ Zygmunt Bauman, *Kimlik*, çev. M. Hazır (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2019), 91.

²² Ivan Illich, *Sağlığın Gaspı*, çev. S. Sertabiboğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 177.

²³ Bauman, *Kimlik*, 35-104.

²⁴ Chambers, *Göç, Kültür, Kimlik*, 45.

Kimliğin alinyazısı anlamına gelmediğini fark eden bireyler, kendi kararlarının kimlik için hayati bir önem taşıdığı bilincini edinmektedirler. Hatta sabit, “esnemez” biri olmak, eleştirilmek için yeterli bir gerekçe görülmektedir.²⁵

Goffman ve Berger dâhil sembolik etkileşimci geleneğin etkisindeki sosyologlar benliği, kimliğin eşanlamlısı veya bir görünümü şeklinde kullanmakta,²⁶ bu kullanım ile hem kişilerarası etkileşimle inşa edilen bir nesneye hem de bu nesneyi üreten sürece göndermede bulunmaktadır.²⁷ Benlik, bireyin kim olduğu hakkındaki imajlarını kapsamaktadır.²⁸ Kimlik kavramının yelpazesini daraltarak, benliğin bir kendilik bilincini ifade ettiği, idrak edilen bireysel yaşam öyküsü ile ilişkili bulunduğu söylenebilir. Bu öykü, etkileşim içerisindeki bireyi *kendisi* yapan ögelere dair görüşlere dayanmakta, geçmiş ve geleceğin dâhil edildiği kuşatıcı bir değerlendirme ve yorumlama içermektedir. Gündelik etkileşimlerinde taşıdığı fiziksel özellikler, inanç ve aidiyetleriyle edimde bulunan bireyin kendisini algılaması, bu deneyimlerle şekillenmektedir. Böylece benliğin, etkileşim içerisindeki bireyin öz farkındalığını içerdiğini ve kim olduğuna dair kavrayışını yansıttığını söylemek mümkündür.

Benlik algısı, bireyin repertuarındaki mevcut bilgilere göre anlamlandırmasını içermektedir. Bu deşifre etme işlemi rasyonel bir akıl yürütmeye yapılmamakta; gereksinimlerin, beklentilerin, geçmişin, alışkanlıkların, korunmak istenen illüzyonların, grup normlarının, çağın atmosferinin ve değerler sisteminin vs. izlerini taşımaktadır. Kendini tanıma, birçok etkenin yer aldığı karmaşık bir oyun gibidir.²⁹ Bu oyunda benliğin çok boyutlu (algı/duygu koleksiyonu) ama organize bir yapısı bulunmaktadır.³⁰ Temelde benlik duygusu, kendilik algısının çeşitliliğine dayanmaktadır ve değişken bir yapıya sahiptir. Deneyimlere bağlı bir biçimde algı şekillenmekte ve yeniden şekillenmektedir. Deneyimler farklılaştıkça değişen düşünceler benlik duygusunu etkilemekte, kimliğin temelinde yer alan uyum ve farklılaşma temelinde bir değişim gerçekleşmektedir.

Bireyin kendisini algılamada yaşadığı değişim, kimliğini meydana getiren özelliklerin farklı zaman ve koşullarda kişilerarası olumlu/olumsuz

²⁵ Bauman, *Kimlik*, 20-41.

²⁶ A. L. Greil, L. Davidman, “Kimlik ve Din” çev. A. Özbolat-S. Kartopu, *Kimlik ve Din*, ed. A. Özbolat-M. Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 4.

²⁷ J. P. Hewitt-D. Shulman, *Benlik ve Toplum*, çev. Büşra Aktaş vd. (İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2019), 85.

²⁸ Nuri Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1996), 162.

²⁹ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, VII.

³⁰ Bruce Hood benliğin bu boyutunu açıklarken David Hume’un Demet Kuramı’na (Bundle Theory) dayanan benlik teorisine göndermede bulunmaktadır: “Üç yüz yıl önce, sıkıcı, soğuk, çiseleyen, puslu ve perişan Edinburgh’da, Hume oturdu ve kendi aklı üzerinde düşündü. Benliğine baktı. İç benliğini tanımlamaya çalıştı ve tek bir varlık olmadığını, tersine, birbirleri üzerine yığılmış düşünceler, algılar ve duygular demeti olduğunu düşündü. Benliğin, bu deneyimlerin bir araya gelmesinden ortaya çıktığı sonucuna vardı.” Bruce Hood, *Benlik Yanılsaması: Sosyal Beyin, Kimliği Nasıl Oluşturur*, çev. E. Özdemir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019), 13.

nitelendirmelerden ve içerdiği anlamdan etkilenmekte;³¹ bu bağlamda bir inşa süreci gerçekleşmektedir. Benliğin düşünümsel³² yanını vurgulayan bu niteliği, bireysel-kimlik (self-identity) kavramında özellikle belirginleşmektedir. Giddens, benliği belirli ölçüde amorf bir fenomen diye tanımlamaktadır. Bireysel-kimlik ise, genel bir olguyu belirten benliğin aksine, düşünümsel farkındalığı ön plana çıkarmakta; kimliğin verili boyutuyla değil de bireyin düşünümsel etkinlikleri içinde rutin bir biçimde yaratılması ve sürdürülmesi gereken bir şey olarak sınırlandırılmasını mümkün kılmaktadır.³³

Giddens, düşünümselliği günümüz için bütün insan eylemlerinin tanımlayıcı bir parçası kabul etmektedir.³⁴ Günümüz bireyini tanımlarken merkezi bir konumda ele aldığı bireysel-kimlik, kimliğin gündelik etkileşimlerdeki düşünümsel inşa sürecini içermekte; düşünümsellik, biyografik bir yorumlama temelinde inşa edilen benlik ile ilişkilendirilmektedir. Deneyimlerini sürekli gözlemleyen ve bu bağlamda eylemde bulunan çağdaş aktörler, kendilerini tanımlamaya ve giderek artan biçimde etkin düşünümsel bir tutuma yönelmektedir.³⁵ Dolayısıyla bireysel-kimlik, kimlik inşasını ve bu dolayında insan deneyimini daha iyi anlamak için kapsayıcı bir çerçeve sunmaktadır.³⁶ Bu spesifik kavramsallaştırma, kimliğin *başkalarından* soyutlanmış bir tasavvurunu dışarıda bıraktığı gibi biyografik bir hermenötüğü içerecek şekilde, koşulların yorumlanması ve yeniden yorumlanmasıyla uyumlu biçimde değişen yapısını ön plana çıkarmaktadır. Çalışmamızın merkeze aldığı kişilerarası durum, kimliğin söz konusu değişimi ile yakın bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bu çerçevede kimliğin gündelik hayat öğrenilirken edimsel bilinçle ilişki içinde tasarlandığı nazara verilmekte ve kimlik inşasında bulunurken denkleme dahil edilen *ötekiler* temel alınmaktadır. Böylelikle kimliğe yönelik gündelik etkileşimler üzerinden bir değerlendirme alanının açılması hedeflenmektedir.

1. Kişilerarası Dünya

İtalyan yazar Papini, bir sabah uyanınca herkes tarafından unutulmuş bir adamdan bahseder. Kendisini çevresine hatırlatmak için birçok yol deneyen öykü kahramanı, tanındığına dair bir işaret bulmak için çırpınır durur fakat bir türlü istediğini elde edemez. Daha sonra, hiç kimse tarafından hatırlanmadığı için ortaya

³¹ Şahin Özçınar, "Varoluşçu Felsefede Bireysellik ve Kimlik", *Kişi, Kişilik ve Kimlik*, ed. S. Yazıcı-S. Coşkun (İstanbul: Divan Kitap, 2014), 106.

³² Düşünümsellik (reflexivity), bireyin eylemi ile gündelik hayatı öğrenirken içerisinde yer aldığı bilgi edinme süreci arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır.

³³ Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik -Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum-*, çev. Ü. Tatlıcan (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 77.

³⁴ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. E. Kuşdil (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994), 39.

³⁵ Alberto Melucci, "Süreç Olarak Kolektif Kimlik", çev. Ö. Mollaer, *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, ed. Fırat Mollaer (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 90.

³⁶ Bhikhu Parekh, "Kimliğin Mantiği", çev. S. Aksoy, *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, ed. F. Mollaer (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014), 31.

çıkan *boşluk* içerisinde varoluşunu anlamlandırmaya başlar ve bir “aydınlanma” yaşar: “Ruhum budanmış, bana yalnızca bir parçacığı, hâlâ Ben adını verebildiğim küçük bir nokta kalmıştı. ...Şimdi korkusuzca kendi kendime soruyordum: Sen kimsin? ...Şu anda evrenin merkezinde tek başına bir can...”³⁷

Başkaları tarafından tanınmanın radikal bir biçimde geri çekildiği bu öyküde, toplum tarafından unutulmuş bir insanın düşünümsel bir faaliyet içerisindeki iç dünyasına (düşünce, algı ve duygu) şahitlik etmekteyiz. Fakat kurgunun tüm duvarlarını esnetip sormak gerekir: Başkalarından soyutlanmış, yalnızca kendisiyle dolu bir kendilik mümkün müdür? Çünkü konuşmak, yazmak, söylemek ve düşünmek bir başkasının varlığını gerektirmektedir. Kendi dışına uzanan bu edimleri gerçekleştiren insan, başkalarının, başka bakışların olmadığı bir dünyada neyi, nasıl düşünebilir ki?³⁸

Zizek bu sorulara cevap kabildinden bir göz operasyonundan çarpıcı bir sahne betimlemektedir: Lokal anesteziden dolayı bilinci açık bir hastanın gözü yuvasından çıkarılır ve göz yuvarlağı, beyinle bağlantısı düzelsin diye havada biraz döndürülür. Tam o anda hasta, bir an için kendisini dışarıdan, “nesnel” bir bakış açısından, yabancı ve dünyadaki herhangi bir nesne biçiminde “gerçekten olduğu” haliyle görebilir.³⁹ Fakat bu dolaysız bakışın pek hoş olmayan deneyiminde bile kişi yine *tek başına bir can* değildir. Çünkü kendindeki nesnel bakış, Sartre’ın ifadesiyle üzerine düşünülmüş bir bilinçle kavranmaktadır.⁴⁰

İnsanı bütünlüğü içinde, varlığının kişilerarası boyutunu göz ardı etmeden kavramak gerekmektedir. Varlığın tam anlamı ile idrak edilebilmesi için başkasının varlığı zaruri görünmektedir.⁴¹ Bu bağlamda kimlik, davranılma biçimiyle ortaya çıkmakta ve davranma biçimi belirli bir sosyal duruma verilen tepki olarak meydana gelmektedir.⁴² Başkalarının işbirliği gerektiğinden, hiçbir zaman sadece bireyin kontrolünde bulunmamaktadır.⁴³

Felsefe tarihinde Hegel’in efendi-köle diyalektiği, kendimize yönelik algının oluşmasında öteki ile bağlamı ön plana çıkardığından önem arz etmektedir. Hegel’e göre insan, her zaman özerk ve bağımlı varoluşları bir arada bulundurmaktadır. Çünkü insana özgü gerçeklik, kendini ancak *bilinip-tanınmış* bir gerçeklik olarak

³⁷ Giovanni Papini, *Kaçan Ayna*, çev. Ş. Karadeniz (Ankara: Dost Kitabevi, 2004), 69-80.

³⁸ Metin Becermen, “Etik ve Politik Bir Aktör Olarak Kişi”, *Kişi, Kişilik ve Kimlik*, ed. S. Yazıcı-S. Coşkun (İstanbul: Divan Kitap, 2014), 193-194.

³⁹ S. Zizek-B. Gunjevic, *Acı Çeken Tanrı, Kıyameti Tersyüz Etmek*, çev. A. Çiltepe (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013), 140.

⁴⁰ Jean-Paul Sartre, *Varlık ve Hiçlik, Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*, çev. T. Ilgaz-G. Ç. Eksen (İstanbul: İthaki Yayınları, 2011), 240.

⁴¹ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, 309.

⁴² Peter L. Berger, *Sosyolojiye Çağrı, Hümanist Bir Perspektif*, çev. A.E. Koca (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 127.

⁴³ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 365.

ortaya çıkarabilir ve sürdürülebilir. Hem kendisi için hem de başkaları için, bir başkası, başkaları ve -en sonunda- bütün başkaları tarafından *bilinip-tanınmak*, gerçek anlamda insana özgüllüğü ifade etmektedir.⁴⁴ Bu bağlamda *benin* ontolojik sınırları, başkası/başkaları ile girilen diyalojik süreçle belirginleşmektedir. Descartes'ın *cogitosunda* *benin* bilincini ifade ederken *ötekini* dışarıda bırakan, epistemolojik dayanağını kendi sınırları içerisinde tutan/içkin bir yaklaşımın aksine; sembolist şair Rimbaud'nun belirttiği gibi aslında "ben bir başkasıdır."⁴⁵

Husserl tarafından bilincin *yönelimsel* oluşu ile vurgulanan söz konusu bilinç akışı, deneyimlerimizin temeli görülmekte; yargı, değerlendirme ve arayışların her biri, zihinde yönelimsel akıştan doğan deneyimlerle tanımlanmaktadır. Çünkü deneyimler sadece öz-bilinçte değil, aynı zamanda diğer benliklere ilişkin bilincimizde açılmaktadır. Bu süreç, *kendimizle* deneyimlediğimiz *başkasını* ve sosyal hayatın özelliklerini sunduğu için, kendi öz-bilincimizde bulduğumuz şeyden fazlasını vermektedir.⁴⁶ Farkındalığımızın temeli, bilincimizin kendi dışımızda bir şeye yönelmesi üzerine kurulmaktadır. Bu *dışarıdalık*, başkalarının varlıklarına gönderimde bulunmaktadır. Çünkü bir insanın kim/ne olduğuna ilişkin bilgi, ötekilerden gelmekte ve gerçekleştirdiği eylemler belli yargılar altında başkaları tarafından değerlendirilmektedir. Dolayısıyla kimlik, dünya içinde bir şeydir ve bilince ait bir töz değildir.⁴⁷

Bireyin içsel tanımlaması ile birlikte başkaları tarafından yapılan dışsal tanımlamaların sentezi bir kendilik anlayışını⁴⁸ örnekleyen Cooley, *ayna benlik* teorisinde kişilerarası etkileşime dayalı düşüncesinin üç temel unsurunu belirtmektedir: Bireyin (a) başkalarına nasıl görüldüğünü hayal etmesi, (b) görünüşü hakkındaki değerlendirmeleri hayal etmesi, (c) kendisini küçük düşmüş hissetmesi ya da kendisiyle gurur duyması. Kısacası başkalarının zihnindeki düşüncenin hayali etkisi, duygulanımları belirler.⁴⁹ Bu sebepten benlik algısının önemli bir kısmı gündelik yaşamdaki etkileşimle ortaya çıkmaktadır. Bir başkası tarafından değerlendirilme şekline ilişkin düşünce, bir referans kaynağına dönüşmektedir.⁵⁰

⁴⁴ Alexandre Kojève, *Hegel Felsefesine Giriş*, çev. S. Hilav (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 85-86.

⁴⁵ "Düşünüyorum." demek yanlış bir şey. "Beni düşünüyorlar." demeli. Sözcük oyunumu başlıyalım. BEN bir başkasıdır. Arthur Rimbaud, *Ben Bir Başkasıdır*, çev. Ö. İnce (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008), 64-65.

⁴⁶ Edmund Husserl, "Fenomenoloji", çev. D. Küçükalp, *Husserl*, der. K. Küçükalp (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 137-138.

⁴⁷ Gülay Özdemir Akgündüz, "Özgür Varoluşa Etik Bir Çağrı: Kimliksiz Yaşamak", *Kişi, Kişilik ve Kimlik*, ed. S. Yazıcı-S. Coşkun (İstanbul: Divan Kitap, 2014), 94-97.

⁴⁸ Jenkins, *Bir Kavramın Anatomisi: Sosyal Kimlik*, 36.

⁴⁹ C.H. Cooley, *Human Nature and the Social Order*, (New York: Charles Scribner's Sons, 1922), 184.

⁵⁰ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 167-168.

Benlik, doğuştan mevcut bir şey değildir. Bireyin sosyal deneyimi ve bu deneyimde yer alan öteki aktörlerle etkileşimi ile ortaya çıkmaktadır. Benliğin meydana geldiği süreç, bireylerin etkileşimlerini ve yer aldıkları ortak eylemleri yansıtan toplumsal bir süreçtir. Benlik, mutlaka bir başkasının deneyimini içermekte, gündelik hayatta başkalarından alınan geri dönütler, yapılan şeyin *anlamı* diye içselleştirilmektedir. Mead, benliğin içsel-dışsal diyalektiğini ifade eden bu süreci ferdi ben (I/Ben) ve sosyal ben (Me/Beni) şeklinde ikili bir tasnif ile değerlendirmektedir. Sosyal ben, başkaları tarafından bilinen benliktir. Sosyal benin karşısında ise ferdi ben bulunmaktadır. Neticede birey, ait bulunduğu topluma tepki vermekte ve tepkisiyle toplumu değiştirebilmektedir. Bu bağlamda ferdi ben, bireyin toplumun tavrına yönelik tepkisini ifade etmektedir.⁵¹ Söz konusu diyalektik süreçte birey, kendisi hakkında bir kavrayış edinmekte, kendi eyleminin nesnesi olarak kendisiyle bir iletişim içerisine girmektedir. Bu düşünümsel süreçte deneyimler birikmekte ve eylemlere dair değerler/değerlendirmeler belirlenmektedir.⁵²

Görüleceği üzere, bireyin bilincindeki anlamın inşasını konuşurken, bu inşa, soyutlanmış bir konu, yani “penceresiz bir monad”⁵³ anlamına gelmemekte; birbirlerine bağlanmış sayısız sosyal eylem zinciri ile ilişkili ele alınmaktadır.⁵⁴ Çünkü bireyin herhangi bir topluluk içerisinde, genellikle kendisi tarafından bilinmeyen başka bireylerin işbirliği olmaksızın sosyal davranışta bulunması ve herhangi bir şekilde kendini ortaya koyması mümkün görülmemektedir. Yani kendi başına bırakıldığında bir *monad* hiçbir şey yapamamaktadır.⁵⁵

Tüm bu değinilerden sonra kendi içerisinde tezat gibi görünen bir benlik resmi ortaya çıkmaktadır. Çünkü "ben" ve "beni", aynı anda hem özne hem de nesne şeklinde tanımlanmaktadır.⁵⁶ Bu çerçevede bireyi ve eylemini anlayabilmek, *bene* özgü olanı ortaya koyabilmek için etkileşimin gerçekleştiği kamusal alanın denkleme

⁵¹ George Herbert Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, çev. Y. Erdem (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2017), 165-213.

⁵² Herbert Blumer, *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*, Berkeley: University of California Press, 1986), 62-63.

⁵³ Leibniz, monadları varlığı oluşturan “gerçek atomlar” olarak tanımlamaktadır. Ona göre monadların bir şeyin içeri girmesine ya da dışarı çıkmasına izin verecek pencereleri bulunmamaktadır ve her bir monad ötekinden farklı olmak zorundadır. G.W. Leibniz, *Monadoloji*, çev. D. Çetinkasap (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 3-5. Ayrıca Leibniz bireysel *benleri* de birer monad olarak görmektedir. Birbirlerinden tam anlamıyla bağımsız oldukları için de monadların birbirlerine açılan pencereleri yoktur. Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 546.

⁵⁴ P. L. Berger-T. Luckmann, *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*, çev. M. D. Dereli (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 23-24.

⁵⁵ Gabriel Tarde, *Monadoloji ve Sosyoloji*, çev. Ö. Doğan (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019), 41.

⁵⁶ James A. Aho, *The Things of the World: A Social Phenomenology* (United States of America: Praeger Publishers, 1998), 51.

dâhil edilmesi gerekmektedir.⁵⁷ Fakat Tarde'nin belirttiği gibi herhangi bir sosyal grup; içten, derinlikli ve uyumlu olsa dahi, üyelerinin şaşkın bakışları arasında birdenbire gerçek bir *beni* ortaya çıkaracak niteliğe sahip değildir.⁵⁸ Bu sebepten insanların bir benliği nasıl geliştirdikleri, kendileriyle ilgili izlenimleri nasıl yönettikleri ve cazip sosyal kimlikleri nasıl beslediklerinin⁵⁹ incelenmesi gerekmektedir.

2. Benliğin Gelişimi ve Gündelik Hayatı Öğrenmek

Toplum, sosyal kurumları meydana getiren ortak davranış ve müşterekliklerin ara bağlarından oluşmaktadır. Her biri kendi karmaşık ağına sahip (dini, ekonomik, eğitimsel, politik vb.) kurumlar arasında çok yönlü bir ilişki söz konusudur. Birey, ondan bağımsız bir varoluşa sahip fakat onu etkileyen pratikler bütününe içeren kültürel miraslar gibi sistemlerin içine doğmaktadır.⁶⁰ İnsan dünyası her zaman başkalarının dünyasıdır ve bebeklik esnasında denge, başkaları tarafından yapılan kimlik tanımlamalarının lehinedir. Doğum, bireyin insan dünyasına ve bu dünya içindeki kimliklerin varsayımlarına katılmaya başlamasını ifade etmektedir.⁶¹ Çünkü her birey, kişilerarası ilişkiler açısından müteşekkil sosyal bir dünyaya,⁶² kendisiyle getirmediği anlamların içine doğmaktadır. Gözlerini açtığı dünya; daha önce dolaşmış, keşfedilmiş, her açıdan işlenmiş, bağlamı tanımlanmış biçimde kendisini sunmakta⁶³ ve yaşam öyküsünün temelini teşkil eden edimsel erişimi içinde deneyimlenmektedir.⁶⁴

Bourdieu'nun ifadesiyle içine doğulan dünya, birincil beğeniler dünyasıdır ve her şeyden önce bir *annesel dünyadır*.⁶⁵ Söz konusu edilen, toplumsal yapıların içselleştirilmesinden kaynaklanan pratik oluşum kalıplarının düşünce ve davranışlarını devreye sokan *habitustur*.⁶⁶ Bu yapı, bireyin düşünme biçiminin, neyi sevdiğinin ve yaptığının, nasıl giyindiğinin ve konuştuğunun belirli arka planlarda öğrenildiğini ve kim olduğunu meydana getiren alışkanlıklar haline geldiğini

⁵⁷ Bergen Coşkun, "Birinci Tekil Şahsın Çoğulluğu ve Yalnızlığı", *Kişi, Kişilik ve Kimlik*, ed. S. Yazıcı-S. Coşkun (İstanbul: Divan Kitap, 2014), 235-237.

⁵⁸ Tarde, *Monadoloji ve Sosyoloji*, 44.

⁵⁹ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 111.

⁶⁰ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 268-269.

⁶¹ Jenkins, *Bir Kavramın Anatomisi: Sosyal Kimlik*, 81.

⁶² Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 112.

⁶³ Sartre, *Varlık ve Hiçlik*, 649.

⁶⁴ Alfred Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, çev. A. Akan-S. Kesikoğlu (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2018), 113.

⁶⁵ Pierre Bourdieu, *Ayrım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*, çev. D. F. Şannan-A. G. Berkurt (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 125.

⁶⁶ Pierre Bourdieu, *Pratik Nedenler, Eylem Kuramı Üzerine*, çev. H. Tufan (İstanbul: Kesit Yayınları, 1995), 168.

belirtmektedir.⁶⁷ Dolayısıyla kültür, aile, dil, din vb. bir bağlam içerisine doğmak; bireye, belirli semboller ile ayakta duran bir ilişki ağı içerisinde hem dünyaya hem de kendisine yönelik bir algılamayı (benlik anlayışı) sunmakta, kendisi ve başkaları için kim olduğuna dair şemalar vermektedir. Gündelik hayatı öğrenmeye başlayan birey, başkaları tarafından belirli kategoriler altında tanımlanmakta ve genellikle kendi *yansımasını* ilk defa gördüğü ebeveyninden başlayarak bir benlik inşa etmekte; yeni doğmuş birinden öz-bilince sahip birine dönüşmektedir.

En temelde kimlik; sosyalizasyon sürecinde bahşedilip sürdürülmekte ve yine bu çerçevede dönüştürülmektedir. Sosyalleşme diye ifade edilen, çocuğun içinde bulunduğu toplumun bir üyesi olmayı öğrendiği sürece göndermede bulunmaktadır.⁶⁸ Sosyalleşme, bir toplum veya topluluğun nesnel dünyasına bir insicam içerisinde girmek diye tanımlanabilir.⁶⁹ Bu süreçte etkileşim içerisindeki her kaynak kendi birikimini bireye aktarmaktadır. Birey, ailesi ilk sırada gelmek üzere, yaşamı boyunca diyaloga geçtiği her ortam ve kişi üzerinden toplumun gerçekleriyle tanışmakta, aynı zamanda kendi benliğini inşa etmektedir.⁷⁰ Başka insanlar aracılığıyla sosyal dünyayı öğrenirken bir benlik geliştirmekte, diğerlerini izleyip anlamaya çalışırken kim olduğunu keşfetmektedir.⁷¹ Bireysel yaşantılar ile uygun/onaylanan ve hatalı/cezalandırılan davranışlar öğrenilmekte, bu deneyimler ötekilerin beklentilerinin bir imgesi şeklinde benlik gelişiminde yer almaktadır. Ödüllendirilen ve cezalandırılan eylemlere ilişkin anılar zamanla kuralın bilinçdışı kavranışına ve ötekilerin kendisi hakkındaki imgesi temelinde gelişen bir benlik imgesine dönüşmektedir. Bu denklemde yer alan *ötekiler*, çevrede bulunan herhangi birileri diye düşünülmemelidir. Etkileşim içindeki insanlar arasından bazıları benlik için *önemli/anlamalı ötekiler* olarak seçilmektedir. Böylelikle onların yoğun hissedilen ve çok etkili değerlendirme ve tepkileri, fazlasıyla önemli görülmektedir.⁷²

Sosyalleşme süreci ikili bir tasnifle değerlendirilmektedir. Söz konusu sınıflandırmalardan asli sosyalizasyon, çocuklukla birlikte deneyimlenmektedir. Bireyi bulunduğu toplumun bir üyesi hâline getiren bu sosyalizasyonda, özdeşleşme sorunu yaşanmamaktadır. İçine doğulan çevre ve kişileri seçme imkânı bulunmamaktadır. Çocuk, kendi *anlamalı ötekilerinin* dünyasını mümkün dünyalar

⁶⁷ Mary Holmes, *Gender and Everyday Life* (London: Routledge Publishing, 2009), 43.

⁶⁸ Peter L. Berger, *Sosyolojiye Çağrı, Hümanist Bir Perspektif*, çev. A.E. Koca (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 124.

⁶⁹ P. L. Berger-T. Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, çev. V. S. Öğüt (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008), 191.

⁷⁰ Ünal Şentürk, "Husserl ve Schutz: Fenomenolojik Perspektif", *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, ed. A. Esgin-G. Çeğin (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018), 263.

⁷¹ Hood, *Benlik Yanılsaması*, 57.

⁷² Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 183. Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. A. Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010), 37.

arasından seçerek değil, var olan tek dünya şeklinde içselleştirmektedir.⁷³ Bu içselleştirmeyle bir grup içinde yaşamaya ve uygun davranabilir hale gelmektedir. Sosyalleşme becerilerini elde etme sürecinde hayati bir rol oynayan *anlamli ötekiler*, sosyalleştirici faillerdir.⁷⁴ Çünkü çocuk toplumu tanıdıkça kendisine ait rolleri öğrenmekte, kendisinin kim olduğu hakkında bir fikir edinmektedir.⁷⁵

Rollerin içselleştirilmesinde ortak faaliyetlerde bulunmanın büyük bir etkisi bulunmaktadır. Fakat çocuk büyüdükçe, somut *anlamli ötekilerin* rol ve tutumlarından genel rol ve tutumlara doğru bir soyutlama gerçekleşmektedir. Bu soyutlama ile *genelleştirilmiş ötekinin*⁷⁶ varlığı idrak edilmektedir.⁷⁷ Böylelikle rollerin sadece yakın çevreyle değil, toplumun beklentileriyle de ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Çocuğun kendiliğine dair net algısı ancak topluma dair genel anlayış ortaya çıktıktan sonra mümkün hale gelmektedir.⁷⁸ Bu noktada artık tam anlamıyla toplumun bir üyesidir ve bir benlik sahibidir.⁷⁹

Sosyalleşme süreci içerisinde toplum/grubun bireysel davranışı etkilemesi ve onun üzerinde kontrol sağlayabilmesi *genelleştirilmiş öteki*yle mümkündür. Kişinin düşüncüsü toplumsal süreçten etkilenmekte, kendisi ile içsel iletişimi *genelleştirilmiş ötekinin* bakış açısından gerçekleşmektedir.⁸⁰ Böylece birey kendisine dışardan bakmaya başlamakta, diğerlerinin davranma biçimlerini zihninde örgütlemektedir. Grubun tutumları, onun benliğinin bir parçasına dönüşmektedir.⁸¹ Çünkü insanın öyle ya da böyle düşünmesi, *genelleştirilmiş ötekinin* ona yönelik tavrını benimsemesine bağlıdır. Birey, içinde yer aldığı grubun çeşitli durumlara yönelik sergilediği tavırları benimsemekte, davranışlarını bu doğrultuda yönetmektedir.⁸²

Genelleştirilmiş öteki bireyin zihninde kurulduğu zaman, asli sosyalizasyon sona ermekte, tali sosyalizasyon başlamaktadır. Sosyalleşen birey, artık kendi toplumunun nesnel dünyasındaki yeni kısımlarını deneyimlediği bir süreç yaşamaktadır. Bu

⁷³ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 191-197.

⁷⁴ Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, 41.

⁷⁵ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 177.

⁷⁶ Mead, bu kavramı aynı süreç içerisindeki tavırların tamamını temsil edecek biçimde kullanmaktadır. Söz konusu olan genelleştirilmiş öteki, bireyin benlik bütünlüğünü sağlayan sosyal grubu ifade etmektedir. Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 180-181. Bu öteki, belli normlar ve fikirlerden oluşmaktadır. Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 104. Mead'ın *genelleştirilmiş ötekine* benzer biçimde Heidegger *das Man* diye bir kavram kullanmaktadır. Bu kavram insanlığın belirsiz bir genelliğine atıfta bulunmaktadır. Örneğin çocuğa, başkalarının yanında burun karıştırılmaz dendiğinde o, belirli bir yüze sahip olmayan bir anonimliğe dâhil edilmektedir. Böylelikle bir davranışın sınırları belirlenmektedir. Berger, *Sosyolojiye Çağrı*, 179.

⁷⁷ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 194-195.

⁷⁸ Berger, *Sosyolojiye Çağrı*, 124-125.

⁷⁹ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 201.

⁸⁰ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 182.

⁸¹ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 163.

⁸² Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 182.

süreçte semantik alanlar içselleştirilmekte; bu alanların taşıdığı kavrayış biçimleri, değerlendirmeler ve duygusal renkler edinilmektedir. Ancak gündelik hayatta karşılaşılan rakip gerçeklik tanımları, edinilen semantik alanlara yönelik bir tehdide dönüşebilmektedir.⁸³ Ayrıca *ötekilerin* beklentileri tutarsız veya karşılanamaz nitelikte ise bunlardan bazılarına daha çok dikkat edilmekte ve daha çok önem verilmektedir.⁸⁴

Birey gündelik hayatta kendisini en temelde bir durumun ve bu duruma ait rollerin tesis ettiği bakış açılarından deneyimlemektedir. Bakış açıları etkileşimi yönlendirmekte ve benliğin deneyimlenme sürecini etkilemektedir.⁸⁵ Burada roller, gündelik hayatında bir durum içinde bulunan bireyin dayandığı örüntüyü vermekle birlikte yalnızca dışarıdan görünen birtakım eylemlerin düzenleyicisi değildir. Örneğin bir eylem esnasında daha coşkulu ya da sınırlı olunabilir. Eylem, sadece coşku/kızgınlığın bir ifadesi değil aynı zamanda onu üretmektedir. Dolayısıyla gündelik hayattaki roller, uygun eylemlerle birlikte bu eylemlere bağlı duygu ve tutumlar içermekte; eylemle birlikte özneyi biçimlendirmektedir. Bu yüzden öyleymiş gibi yaparak bir yaşam sürdürmek çok zordur. Gayet tabii birey, öyleymiş gibi yaptığı şeye dönüşmektedir.⁸⁶

2.1. Dil ve Anlamlandırma Süreci

Birey, gündelik hayat içerisinde rolünü icra ederken bir bildirimde bulunmaktadır. Gerçekleşen rol beyanı, başkaları tarafından yorumlanabilen bir şeydir.⁸⁷ Bu esnada nesnelere, belirli bir anlam çerçevesinde gereklilikleri, kullanımları, sağladıkları imkânlar temelinde kimlik tespiti sürecine girmektedirler. Bireyin kendisi ile birlikte başkalarını ve nesnelere anlamlandırması, yani kim olduğunu, kişilerarası ve nesnelere dünyasındaki konumunu öğrenmesi, dil kazanımının hayati bir parçasıdır.⁸⁸ Bundan dolayı, insan deneyiminin gelişiminde dil kritik bir öneme sahiptir.⁸⁹

Dil, birincil sosyalizasyon sürecinde şeylerin doğasına içkin bir şeymiş gibi algılanmaktadır. Dilin mutabakatla ilişkisi henüz fark edilmediğinden bir şeyin başka türlü adlandırılması mümkün görülmemekte, toplumsal kurumlar doğal ve değiştirilemez düşünülmemektedir. Sosyalleşmeyi mümkün kılan gündelik hayatın ortak nesnelere, yine dilsel göstergelerle sürdürülmektedir. Çünkü gündelik hayat, müşterek bir dile sahip ve bu dile sürdürülen bir hayattır. Dilin öğrenilmesiyle gündelik hayat öğrenilmektedir.⁹⁰ Bu bağlamda sosyalizasyonun ilk anlarından

⁸³ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 191-214.

⁸⁴ Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, 41.

⁸⁵ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 138.

⁸⁶ Berger, *Sosyolojiye Çağrı*, 120, 123.

⁸⁷ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 139.

⁸⁸ Jenkins, *Bir Kavramın Anatomisi: Sosyal Kimlik*, 83.

⁸⁹ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 106.

⁹⁰ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 55, 90.

itibaren *ötekilerle* kurulan etkileşim ağı içerisinde nesnelere ve kişilerarası ilişkiler isimlendirilmektedir.⁹¹ Toplumsal yaşamın inanılabilirliği için bir dil ve anlam bahşedilmektedir.⁹² Bireyin kendi ismi dâhil, anlamsal bağajlarıyla birlikte⁹³ şeylerin isimlerini öğrenmesi sosyalleşmenin önemli bir yüzüdür; daha önemlisi ise *isimlerin şeylerini*, yani nesnelere anlamlarını öğrenmesidir.⁹⁴

Çoğunlukla dil, ortak davranışların gerçekleşmesini sağlayan sözel jestlere dayanmaktadır.⁹⁵ Fakat bir nesnenin ismini öğrenmek anlamını öğrenmek demek değildir. Birey, o nesneye yönelik insanların nasıl eylemde bulunacaklarını da öğrenmektedir. Sosyalleşme sürecinde, bu eylemlerin ne olduğu ve rastgele bir durumda uygulanması beklenen doğru eylemin bilgisi edinilmektedir. Böylece birey, kendisiyle sosyal dünyayı nasıl ilişkilendireceğine dair bir fikir edinmektedir.⁹⁶

Dil, toplumsal bir depo olarak çok sayıda anlam ve tecrübe yığını içermekte ve aktarmaktadır.⁹⁷ Sosyalleşmeyle birlikte birey, kişilerarası bir zeminde kapsadığı her şey ile dili ve dolayısıyla sosyal dünyayı öğrenir. Böylelikle bir tipleştirme meydana getiren birey, kendi konumunu bu dünya içerisinde tipleştirir. Tipleştirmelerin bilgisi ve doğru kullanımı, sosyokültürel miras ile bütünleşmiş bir durumda bulunur. Karşılaşılan problemlerin çoğu için bu tipleştirmeler bir başvuru çerçevesidir. Bir dilin kelime dağarcığı ve sözdizimi, kabul edilmiş tipleştirmeleri yansıtmaktadır.⁹⁸

Kısacası gündelik hayatta kullanıldığı biçimiyle dil, isimlendirilmiş şeyler ve olayların bir dilidir. Her isim bir tipleştirme içermekte, bir genellemede bulunmaktadır⁹⁹ ve her isimlendirme bir tipleştirme inşa etmektedir. Herhangi bir tipleştirmeye başvurmadan bireyin şahsi deneyimlerine yönelik bir açıklama yapabilmesi mümkün gözükmemektedir.¹⁰⁰ Tipleştirmelerdeki algı ise yalnızca bireyle ilgili olmayıp etkileşim içindeki dış benzerlikleri içermektedir. Gündelik karşılaşmalar esnasında gözlemlenen dış benzerliklerden yola çıkılarak bir niyet okuma eylemine girilmektedir.¹⁰¹ Dış görünüş, bu girişim için bilhassa önem arz etmektedir. Çünkü birini tipleştirmek için gereken ilk işaretleri ve etkileşim sürecinde tipleştirmenin sürdürülmesini sağlamaktadır.¹⁰² Ayrıca X kategorisinin bir üyesi diye

⁹¹ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 112.

⁹² Berger, *Sosyolojiye Çağrı*, 182.

⁹³ Aho, *The Things of the World: A Social Phenomenology*, 40.

⁹⁴ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 114.

⁹⁵ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 185.

⁹⁶ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 114-115.

⁹⁷ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 56.

⁹⁸ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 136-137.

⁹⁹ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 134.

¹⁰⁰ Helmut R. Wagner, "Tahdim-Sosyolojiye Fenomenolojik Yaklaşım", Alfred Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, çev. A. Akan-S. Kesikoğlu (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2018), 32-33.

¹⁰¹ Şentürk, "Husserl ve Schutz: Fenomenolojik Perspektif", 262.

¹⁰² Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 221.

tipleştirilen birinin davranışları bu tipleştirme çerçevesinde yorumlanmakta; bireysel edimler, genel anlam düzeni içinde sürekli sınıflandırılmaktadır.¹⁰³ Bu anlam düzeninin yaratılmasında çağdaşlarımızla birlikte, önceki kuşakların da etkisi bulunmaktadır. Hatta *oyunun* çok önceden, henüz biz sahneye çıkmadan belirlendiği sıklıkla vurgulanmaktadır.¹⁰⁴

Dil, sosyalizasyon için önemli bir araçtır ve eylem/anlam boyutu açısından bu sürecin en önemli içeriğini teşkil etmektedir.¹⁰⁵ Hatta Mead'in ifadesiyle birey, yeni bir dil öğrendiğinde bile kendisini o dili kullanan insanların yerine koymakta ve onların tavırlarını almaktadır. Çünkü dil, sadece soyut bir kavram diye öğrenilememekte, belirli ölçüde repertuarında yer alan yaşamla birlikte aktarılmakta ve düşüncelerde değişime yol açmaktadır.¹⁰⁶ Bütün bireysel deneyimlerin sosyalleşme ve özelde dil dolayımıyla gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Dil ve bellek, bu noktada karşılıklı ilişki içindedir.¹⁰⁷ Sosyalleşmenin ilk evresinden itibaren, kişilerarası etkileşimle aktarılan toplumsal "bilgi stoku", gündelik yaşamın nasıl sürdürüleceğine dair bir "tarif" sağlar. Kültürel kalıplara ilişkin bilgi, kendi bulgularını içermekte; karşıt bir delilin bulunmadığı durumlarda koşulsuz kabul görmektedir. Bu, sosyal yaşama dair "güvenilir tarifler" hakkında bilgi vermenin ve istenmeyen sonuçları engelleyerek şeyleri ve bireyi tanımlamanın bir yoludur. Söz konusu *tarif*, davranışlar için bir kural işlevine sahiptir ve bir yorumlama düzeni teşkil etmektedir.¹⁰⁸ Böylelikle birey, depolanmış bilgiler aracılığıyla duruma uygun davranışlara dair bir temel meydana getirir.¹⁰⁹

Gündelik hayat pragmatik bir güdünün etkisinde bulunduğu için *tarif*, *bilgi stoku*nda önemli bir yer işgal eder.¹¹⁰ Buna bağlı kullandığımız tanımlamalar, herkesin eşit bir şekilde katılım gösterdiği demokratik bir süreçten kaynaklanmaz. İnsanların bildiği şeyler, dünyanın belirli şekillerde algılanmasında çıkarı bulunanlardan etkilenmektedir. Birey, onların sağladığı dil üzerinden eylemine yönelik bir düşünce geliştirir.¹¹¹ Bu bağlamda *tarif*lerin davranışları belli kanallara yönlendirmesi içgüdüye benzer.¹¹² Çünkü sosyalizasyon sürecinde, *anlamli ötekilerce* tanımlanan yorumlama şemaları, edimsel durumun standardını belirlemektedir. Bireyin sorgusuz sualsiz kabul ettiği bu durum, gündelik yaşamın hâlihazırdaki gibi devam edeceğine ve herhangi bir şeyin tekrar yapılabileceğine ilişkin köklü bir varsayım

¹⁰³ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 47-58.

¹⁰⁴ Berger, *Sosyolojiye Çağrı*, 108-111.

¹⁰⁵ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 196.

¹⁰⁶ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 290.

¹⁰⁷ Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 40.

¹⁰⁸ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 95.

¹⁰⁹ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 47.

¹¹⁰ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 62.

¹¹¹ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 312-313.

¹¹² Berger, *Sosyolojiye Çağrı*, 112.

içermektedir.¹¹³ Genellikle birey, sorunları bu yollarla denetim altına alınabildiği sürece, pragmatik açıdan zorunlu bu bilginin ötesine geçmekle pek ilgilenmemektedir.¹¹⁴

Gündelik hayatta kişilerarası bir iletişimin mümkün olabilmesi, üzerinde o durumda bulunanların uzlaşmaya vardığı sembollere bağlıdır.¹¹⁵ Böylelikle karşılıklı anlama ve mutabakat ilişkisi gerçekleşmekte, müşterek bir iletişimsel çevre ortaya çıkmaktadır.¹¹⁶ Dilin kullanılmaya, yani anlamlı semboller ve göstergelerin öğrenilmeye başlanmasıyla karmaşık bir iletişim ve etkileşim süreci başlamaktadır.¹¹⁷ Bu süreçte gerçekleşen iletişim insana has zihin ve benlik kapasitesinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.¹¹⁸ İlk defa başkalarının bir isimle bahsettiği bir nesne olduğunu ve kendisinin bu ismi kullanabildiğini öğrenen birey, benliğin kazanımına dair büyük bir adım atmaktadır. Çünkü artık kendisinin dışına çıkarak benliğini başkalarının bakış açısından görebilmektedir. Sosyal dünyayı kendisine katmaya başlayan birey, böylece etkileşimde bulunduğu kişilerin bakış açılarını dikkate aldığından rol alma konusunda yetkinleşmeye başlar.¹¹⁹

Gündelik hayatın idamesini mümkün kılan rutinler, birçok etkileşimi kapsamaktadır. Kişilerarasında gerçekleşen etkileşimler esnasında insanlar, karşılıklı biçimde birbirlerinin tanımlarını vermektedirler. Gerçekleşen konuşmalar, benliğin yeniden inşasını ve başkalarına sunumunu; onların benlik sunumlarının onay ya da reddini içermektedir. Billhassa bireyin bir özne olarak varlığı, gündelik iletişimde benliğini daima yeniden inşa etmesine bağlı görülmektedir. Gündelik iletişimin büyük bir bölümü, bireyin kendi kimliğini onaylatma amacına yönelik gerçekleşmekte, kendisinin bilincine varabilmesi için kişilerarası bir iletişim içinde bulunması gerekmektedir.¹²⁰ Bu iletişimsel çerçeveyi açıklayabilmek adına Berger ve Luckmann'ın *söyleşme* kavramı temel bir zemin sağlamaktadır.

Berger ve Luckmann için gerçekliğin devam etmesi, ancak bir *söyleşme* ile mümkündür. Gündelik hayata, bireyin öznel gerçekliğini sürdüren, değiştiren ve tekrar inşa eden bir söyleşmenin durmaksızın işleyişi açısından bakılabilir. Söyleşmenin içerdiği gerçeklik-idâmesinin büyük bir kısmı, basit görünen cümlelerin içerisinde anlam edindiği bir dünyayı imlemektedir. Böylece konuşmanın, bu

¹¹³ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 94-95.

¹¹⁴ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 63.

¹¹⁵ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 94.

¹¹⁶ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 187.

¹¹⁷ Çocuğun iyelik zamirleri yoluyla ya da kendisinin olmayan bir şeye uzanunca gördüğü tepkiler, onun kontrolünü elinde tuttuğu alanları belirlemesini sağlamaktadır. Aho, *The Things Of The World: A Social Phenomenology*, 40.

¹¹⁸ B. Binay-Ü. Tatlıcan, "Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Hayatın Sosyolojisi", *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, ed. Esgin-G. Çeğin (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018), 169-170.

¹¹⁹ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 112-113.

¹²⁰ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 169-170.

dünyanın öznel gerçekliğini idâme ettirdiği kolaylıkla görülmektedir. Özellikle gelişigüzel durumda olan söyleşme, gündelik hayat için hayati bir önem arz etmektedir. Gelişigüzelliğin yitirilmesi demek, rutinlerde gerçekleşebilecek bir kırılmaya işaret etmektedir.¹²¹ Gündelik hayatın rutin işleyişi aksadığında ise, bireysel varoluş ve geleceğe yönelik tasarımlar yeniden düşünülmektedir. Bu tür durumlarda, rutin alışkanlıklar sorgulanmakta ve farklı stratejiler kabul edilmektedir.¹²² Örneğin daha iyi bir yaşama yönelik istekleri engellendiği zaman bireyin rutinleri sekteye uğramakta ve bu durum *ötekilerle* anlamlı bir söyleşme içerisinde gerçekleşmektedir. Söyleşme sırasında bireyin eylem çizgileri tekrar şekillenmeye, hedefler yeniden tanımlanmaya;¹²³ gündelik hayata ve benliğe dair güzergâhlar güncellenmeye başlar. Fakat konuşmalar, aynı dili kullanan birilerinin bulunması ile mümkündür. Bu dili kullanan herkes, gerçeklik-idâme ettiren *ötekilerdir*. Söyleşme sırasında gerçekleşen dile ait nesnelleşmeler, bireysel bilincin nesnelere hâline gelmektedir. Gerçeklik-idâmesi aynı dilin sürekli kullanılması ile gerçekleşmektedir.¹²⁴ Bireyin öznel anlam krizlerine maruz kalmaması için eylemlerinde söz konusu *ötekiler* ile uyum yakalaması gerekmektedir. Benliğin uyumlu gelişimi bu durumla sıkı bir ilişki içerisinde bulunmaktadır.¹²⁵

Kişilerarası bir zeminde gerçekleşen konuşmalar kamuya açık bir biçimde kristalize olmaktadır. Bu esnada bireyler fiziksel özellikleri, kıyafetleri ve beğenileriyle; hatta sessizlikleriyle bir tür konuşma içerisinde bulunmaktadır. Gündelik iletişimde görünen mesafeler ve hareket etme biçimleri bile dışarıya dönük bir şeyler dile getirmekte, sadece sözlü bir iletişim gerçekleşmemektedir.¹²⁶ Bu çerçevede aynı *dilin* sürekli kullanılmasının etkisi ile birey kendisini en kolay şekilde belirli bir gruba katılarak ifade edebilmektedir.¹²⁷

2.2. Bir Gösterge Olarak Tepkiler

Bir grubun içerdiği anlam, üyelerinin hep birlikte ait buldukları veya ortak çıkarları paylaştıkları bir duygu açısından tanımlanmaktadır.¹²⁸ Müşterek eylemlere bağlı şekilde bireyin benliği, diğer üyelerin bireye yönelik tutumlarıyla birlikte bireyin dâhil olduğu gündelik pratiklerde *ötekilerin* birbirlerine yönelik tavırlarıyla inşa edilmektedir. Yani benlik, bireyin ait hissettiği grup veya *genelleştirilmiş ötekinin* toplumsal tavırlarıyla meydana gelmektedir. Gündelik hayattaki tavırlar, bireyin yaşam öyküsüne karışmakta ve benliğin yapısında, *ötekilerin* tavırlarıyla birlikte, yapı

¹²¹ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 221.

¹²² Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 178, 265.

¹²³ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 292.

¹²⁴ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 222.

¹²⁵ Berger-Luckmann, *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*, 83.

¹²⁶ Aho, *The Things of the World: A Social Phenomenology*, 21-22.

¹²⁷ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 234.

¹²⁸ Schütz, *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*, 96.

taşları olarak yer almaktadırlar. Neticede birey bu tavırları, sosyal ilişkiler üzerinden genelleştirip düzenlemekte ve kendisine katmaktadır.¹²⁹ Sennett'in belirttiği gibi, müşterek eylemlerle paylaşılan bu kolektif benlik duygusu, genelde güçlü bir kamusal yaşama sahip bir toplumdaki *cemaat duygusuna* yol açmaktadır.¹³⁰

Birey, gündelik pratikleriyle kendisine yeter derecede bir tatmin sağlayan kimliklerini güçlendirmeye çalışmaktadır. Gündelik yaşam bir tanınmalar ve tanınmamalar ağı içinde devam ettiğinden, imajını kötü/yetersiz gören insanlar arasında bulunmak büyük bir problemdir. Buna maruz kalmak istenmediğinden, arkadaşlar bireysel yorumlama şemalarını sürdürenlerden seçilmektedir. Dolayısıyla kişilerarasında gerçekleşen her eylem bir kimlik seçimi barındırmakta, her kimlik de varlığını sürdürmek için uygun bir sosyal etkileşime ihtiyaç duymaktadır.¹³¹ Böylelikle bireyin nasıl bir insan olduğuna dair bilinci, karşılaştığı kişiler ve deneyimlediği yaşantılar temelinde kabul edilip edilmemesiyle yaratılmakta, pekişmekte veya değişmektedir. Benliğine yönelik bir onaylanma ihtiyacına sahip birey, genellikle *ötekilerden* beklediği tepkileri alacağı davranışlarda bulunmaktadır. Alınan onay, bir iç desteğe dönüşmekte ve öz saygıyı (benlik saygısı) etkilemektedir. Benlik gelişiminin gündelik hayata aktif katılım neticesinde edinilen rollerle ilişkisinden dolayı; iç değerlilik duygusu, bu rollerin pratiğe aktarılmasına bağlı artıp azalabilmektedir.¹³²

Öznel gerçeklikler, söz konusu sosyal süreçler içerisinde şekillenmektedir. İtibarlı bir insan olarak inşa edilmek istenen benlik algısı, kimliğin onay aldığı *anlamalı* bir etkileşim içerisinde sürdürülebilmektedir. Bu *söyleşmenin* kesintiye uğraması, belirttiğimiz öznel gerçekliklerin tehlikeye girmesine yol açmaktadır. Bilhassa yüz yüze alınan kimlik onayından ne kadar çok mahrum kalınmışsa, gerçeklik vurgusunun korunma ihtimali o derece azalmaktadır. Sosyal temaslar ile diri tutulmadıkları sürece öznel gerçeklikler, buldukları atmosferi inşa eden *yaşayan gerçekliğin* dışında kalmaktadırlar.¹³³ Birey *ötekilerin* kendisine yönelttiği bakışlar üzerinden, farkında olmadan, kendisini görmekte; onların davranışlarını kendi davranışlarına katarak¹³⁴ bir benlik inşa etmektedir. Sosyal onay almak bireysel haklılık için bir temel sağlamakta; kimliğini ortaya koyabilen ve böylece kendisini değerli hisseden birey için psiko-sosyolojik bir işlev görmektedir.¹³⁵

¹²⁹ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 183-184.

¹³⁰ Richard Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*, çev. S. Durak-A. Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013), 289-290.

¹³¹ Berger, *Sosyolojiye Çağrı*, 127-128.

¹³² Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 168-169.

¹³³ Berger-Luckmann, *Gerçekliğin Sosyal İnşası*, 224.

¹³⁴ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 106.

¹³⁵ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 71-72.

Özetle, sürdürülebilir bir kimlik için, o kimliğin sosyal bağlamda canlı tutulması gerekmektedir. Bireyin tek başına belirli bir kimliğin sahibi olması muhal görülmektedir. Benlik imgesi de, başkalarının bireyi ancak bu kimlik içinde tanıdıkları bir sosyal bağlamda sürdürülebilmektedir.¹³⁶ Bütün sosyal gruplar, insanlar için eylemleri üzerine söyleşebilecekleri ve grupça onaylanan bir bağlam tedarik etmektedir. Bu çerçevede özellikle bireyin benliği ile uyumlu güdüler sağlandığında veya o güdüler desteklendiğinde grup aidiyeti fazlasıyla güçlenmektedir.¹³⁷ Ayrıca birey; ikna, alaya alma, dedikodu ve utandırma gibi incelikli işleyen sosyal kontrol mekanizmalarına maruz kalmaktadır. İnsanların çoğu, farklı sosyal durumlar içinde alaya alınmaktan kaygı duymakta ve uyumlu hareket etmeye yönelmektedir.¹³⁸ Böylece rahatsızlık veren koşullar uyarlayıcı davranışlara ve öncelikler listesinin güncellenmesine yol açmaktadır.¹³⁹ Burada eylemler, bizatihi değerli bulunduğundan değil, rahatsız edici durumlardan kaçınmak için istenip yapılmaktadır. Aynulaşma bir tür stratejiyle ilgili görünmektedir.¹⁴⁰

Diğerlerine gösterilen tavır, karşılığında alınan tepki ve tavırlar, ardından tüm bu tavırlara tepkinin deneyimlere eklenmesiyle bir düşünce ortaya çıkmakta ve geliştirilen stratejilerde bu düşünce yönlendirici olmaktadır. Yani *ötekilerden* alınan tepkiler bir uyarıcı haline gelmektedir.¹⁴¹ Bu bağlamda, gündelik hayatta deneyimler edindikçe bilişsel bir değişim yaşanmaktadır. Tam anlamıyla ferdi ve sosyal ben tasnifi insanların bilinçliliğinde yaşanan değişimi temsil etmektedir: Birey; öncelikle bir uyarıcıyı yanıtlar, bunu yaparken bir eylem planı geliştirir. Daha sonra ötekinin bakış açısından kendi verdiği tepkinin farkına varır ve kendi benliğinin farkındalığına tepki verir.¹⁴² Rutin gündelik pratiklerde gerçekleşen bu diyalektik, sentez üzerine kurulmaktadır.¹⁴³ Mead'e göre söz konusu süreç, deneyimin kişiye dönmesi, yani düşünümSELLİK yoluyla meydana gelmektedir. Bilinçli şekilde uyum sağlayabilen bireyin sürecin sonucunda değişiklik yapabilmesi, kendisine karşı başkasının yaklaşımını benimsemesini sağlayan bu aracılıkla mümkündür. Bu sebepten düşünümSELLİK, sosyal süreç içerisinde bilinçliliğin temel şartı olarak vurgulanmaktadır.¹⁴⁴

¹³⁶ Berger, *Sosyoloji Çağrı*, 126.

¹³⁷ Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 232.

¹³⁸ Berger, *Sosyoloji Çağrı*, 93-95.

¹³⁹ Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 27.

¹⁴⁰ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 61.

¹⁴¹ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 109.

¹⁴² Hewitt-Shulman, *Benlik ve Toplum*, 354.

¹⁴³ Jenkins, *Bir Kavramın Anatomisi: Sosyal Kimlik*, 44.

¹⁴⁴ Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum*, 162.

SONUÇ

Kim olduğumuz ile kim olarak bilindiğimiz arasındaki ilişkiye dayanarak kimlik inşasının, hayatın ilk evrelerinden itibaren ortaya çıktığı söylenebilir. Sosyalleşme sürecinde, bir süreklilik içerisinde, gündelik hayat pratiklerine dair *reçeteler* edinilmekte ve gündelik hayat belirli göstergeler etrafında öğrenilmektedir. Bu esnada birey, bir benlikten söz edebilmeyi mümkün kılan, başkalarının gözünden kendisini görmeye başlamaktadır. Başkaları, kimliğin taşıdığı tüm anlamlandırmaları kapsayan bir konumda bulunmaktadır. Mead'in *kendisine nesne* benlik biçiminde vurguladığı bu durum, "ben" ve "beni" arasındaki döngü içerisinde tüm hayata yayılan sosyalizasyon sürecinde benliğin değişimini, yani otobiyografik düzenlemeyi içermektedir.

Otobiyografik düzenleme, gündelik hayatın kişilerarası dünyasındaki algılanma biçimleriyle ilişki içerisinde bulunmaktadır. Etkileşimde bulunurken gerçekleşen temaslarla birlikte bireysel-kimliğin düşününselliği denkleme girmekte ve kimlik organizasyonları geribildirimler üzerinden belirlenmektedir. Kişilerarasında takdir görmek (ya da görmemek), benlik saygısı ile ilişkili olarak kimliğin temeline dokunmaktadır. Söz konusu geribildirimler kimlik için bir üretimin ve yeniden üretimin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Böylelikle kimlik; sosyalizasyona bağlı inşa, süreklilik ve değişim ile dinamik bir süreç halini almaktadır.

Sosyalleşme sürecinde hayatını normal bir şekilde sürdürebilmek adına kimliği için gerekli donanımları edinen birey, buna uygun bir rol ilişkisi içerisinde gündelik hayata katılmaktadır. Başkalarının beklentilerine karşılık gelen rollerin her biri, farklı bir durumla ilişkilendirilmekte ve bu durumlar bir tanım içermektedir. Sosyal ilişkilerde "başarılı" olabilmek için yemek yeme ve kıyafetten davranış biçimlerine kadar, farklı durumlara uygun "bu iş nasıl yapılır"ı öğrenmek gerekmektedir. Dolayısıyla kişilerarası zeminin bağlamsal gerçekliği, kimlik için hayati bir öneme sahip görülmektedir. Cooley'in *aynasına* yansıdığı gibi, aldığımız tepkilere dayanarak başkaları tarafından nasıl düşlendiğimize dair düşüncemiz, benlik anlayışımızın temelidir. Böylece benlik algısında paradoksa düşen Chuang Tzu'nun bu *aynaya* muhtaç olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aho, James A. *The Things of the World: A Social Phenomenology*. United States of America: Praeger Publishers, 1998.
- Akgündüz, Gülay Özdemir. "Özgür Varoluşa Etik Bir Çağrı: Kimliksiz Yaşamak". *Kişi, Kişilik ve Kimlik*. ed. S. Yazıcı-S. Coşkun. 93-99. İstanbul: Divan Kitap, 2014.
- Bauman, Zygmunt. *Bireyselleşmiş Toplum*. çev. Y. Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Bauman, Zygmunt. *Kimlik*. çev. M. Hazır. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2019.
- Bauman, Zygmunt. *Sosyolojik Düşünmek*. çev. A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Becermen, Metin. "Etik ve Politik Bir Aktör Olarak Kişi". *Kişi, Kişilik ve Kimlik*. ed. S. Yazıcı-S. Coşkun. 193-197. İstanbul: Divan Kitap, 2014.
- Berger, P. L.-Luckmann, T. *Modernite, Çoğulculuk ve Anlam Krizi*. çev. M. D. Dereli. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015.
- Berger, P. L.-T. Luckmann. *Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*. çev. V. S. Öğütle. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2008.
- Berger, Peter L. *Sosyolojiye Çağrı, Hümanist Bir Perspektif*. çev. A.E. Koca. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Bilgin, Nuri. *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1996.
- Binay, B. - Tatlıcan, Ü. "Sembolik Etkileşimcilik ve Gündelik Hayatın Sosyolojisi". *Gündelik Hayat Sosyolojisi*. ed. Esgin-G. Çeğin. 147-190. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018.
- Blumer, Herbert. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Berkeley: University of California Press, 1986.
- Borges, J.L.- Casares, A.B. *Olağanüstü Masallar*. çev. E. Akça. İstanbul: Mitos Yayınları, 1993.
- Bourdieu, Pierre. *Ayırım, Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. çev. D. F. Şannan-A. G. Berkkurt. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015.
- Bourdieu, Pierre. *Pratik Nedenler, Eylem Kuramı Üzerine*. çev. H. Tufan. İstanbul: Kesit Yayınları, 1995.
- Brubaker, R.- Cooper, F. "Kimlik" in Ötesine Geçmek". çev. K. Kelebekoğlu. *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. ed. F. Mollaer. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Castells, Manuel. *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür-Kimliğin Gücü II*. çev. E. Kılıç. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.
- Chambers, Iain. *Göç, Kültür, Kimlik*. çev. İ. Türkmen-M. Beşikçi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.

- Cooley, C.H. *Human Nature and the Social Order*. New York: Charles Scribner's Sons, 1922.
- Coşkun, Bergen. "Birinci Tekil Şahsın Çoğulluğu ve Yalnızlığı". *Kişi, Kişilik ve Kimlik*. ed. S. Yazıcı-S. Coşkun. 233-238. İstanbul: Divan Kitap, 2014.
- Eagleton, Terry vd. *Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın*. çev. Ş. Kaya. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 1993.
- Erikson, Erik H. *Identity Youth and Cris*. New York: W. W. Norton&Company, 1968.
- Fay, Brian. *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi*. çev. İ. Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.
- Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel-Kimlik, Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. çev. Ü. Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları, 2019.
- Giddens, Anthony. *Modernliğin Sonuçları*. çev. E. Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994.
- Gleason, Phillip. "Kimliği Tanımlamak: Semantik Bir Tarih". çev. F. Mollaer. *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. ed. F. Mollaer. 22-52. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Gökçe, Orhan. "Avrupa'da Türk Kimliği". *Tarih Boyunca Anadolu'da Türk Nüfus ve Kültür Yapısı, Milliyetçilik ve Milliyetçilik Tarihi Araştırmaları V. İlmi Kongresi*. haz. Y. Hacaloğlu. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1995.
- Greil, A. L.-Davidman, L. "Kimlik ve Din". çev. A. Özbolat-S. Kartopu. *Kimlik ve Din*. ed. A. Özbolat-M. Macit. 3-38. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Hewitt, J.P.-Shulman, D. *Benlik ve Toplum*. çev. Büşra Aktaş vd. İstanbul: Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 2019.
- Holmes, Mary. *Gender and Everyday Life*. London: Routledge Publishing, 2009.
- Hood, Bruce. *Benlik Yanılsaması: Sosyal Beyin, Kimliği Nasıl Oluşturur*. çev. E. Özdemir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2019.
- Husserl, Edmund. "Fenomenoloji". çev. D. Küçükalp, *Husserl*. der. K. Küçükalp. 136-149. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Illich, Ivan. *Sağlığın Gaspı*. çev. S. Sertabiboğlu. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Jenkins, Richard. *Social Identity*. Abingdon: Routledge, 2008.
- Kojeve, Alexandre. *Hegel Felsefesine Giriş*. çev. S. Hilav. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Leibniz, G.W. *Monadoloji*. çev. D. Çetinkasap. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Levi-Strauss, Claude. *Yaban Düşünce*. çev. T. Yücel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994.
- Mead, George Herbert. *Zihin, Benlik ve Toplum*. çev. Y. Erdem. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2017.

- Melucci, Alberto. "Süreç Olarak Kolektif Kimlik". çev. Ö. Mollaer. *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. ed. Fırat Mollaer. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Özçınar, Şahin. "Varoluşçu Felsefede Bireysellik ve Kimlik". *Kişi, Kişilik ve Kimlik*. ed. S. Yazıcı-S. Coşkun. 103-123. İstanbul: Divan Kitap, 2014.
- Papini, Giovanni. *Kaçan Ayna*. çev. Ş. Karadeniz. Ankara: Dost Kitabevi, 2004.
- Parekh, Bhikhu. "Kimliğin Mantiğı". çev. S. Aksoy. *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*. ed. F. Mollaer. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Parekh, Bhikhu. *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. London: Red Globe Press, 2008.
- Peek, Lori. "Becoming Muslim: The Development of a Religious Identity". *Sociology of Religion*. 66/3 (2005), 215-242.
- Polat, Fazlı. "Kültürel Kimlikten Ulusal Kimliğe: Kırgızistan Örneği". *Kimlik ve Din*. ed. A. Özbolat-M. Macit. 167-189. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Rimbaud, Arthur. *Ben Bir Başkasıdır*. çev. Ö. İnce. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2008.
- Sartre, Jean-Paul. *Varlık ve Hiçlik, Fenomenolojik Ontoloji Denemesi*. çev. T. Ilgaz-G. Ç. Eksen. İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- Schütz, Alfred. *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*. çev. A. Akan-S. Kesikoğlu. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2018.
- Sennett, Richard. *Kamusal İnsanın Çöküşü*. çev. S. Durak-A. Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Şentürk, Ünal. "Husserl ve Schutz: Fenomenolojik Perspektif". *Gündelik Hayat Sosyolojisi*. ed. A. Esgin-G. Çeğin. 235-268. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2018.
- Tarde, Gabriel. *Monadoloji ve Sosyoloji*. çev. Ö. Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2019.
- Wagner, Helmut R. "Takdim-Sosyolojiye Fenomenolojik Yaklaşım". çev. A. Akan-S. Kesikoğlu. *Fenomenoloji ve Toplumsal İlişkiler*. mlf. Alfred Schütz. 7-60. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2018.
- Yapıcı, Asım. "Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet". *Kimlik ve Din*. ed. A. Özbolat-M. Macit. 41-64. Adana: Karahan Kitabevi, 2016.
- Zizek, S.-Gunjevic, B. *Acı Çeken Tanrı, Kıyameti Tersyüz Etmek*. çev. A. Çiltepe. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013.